

«ENVIEU JUEUS. SI NO, BOICOT IMPOSSIBLE.» DE QUAN CARLES RAHOLA ESCRIVÍ A JOSEPH GOEBBELS PER PORTAR EL FILÒSOF HERMANN KEYSERLING A GIRONA

ELOI BUSQUETS
ORIOI PONSATÍ-MURLÀ¹

Resum

Fins a quin punt eren coneixedors, els gironins dels anys vint i trenta del segle XX, de qui eren Hitler i Goebbels, de quin era l'ideari nazi, dels boicots i pogroms que sofria la població d'origen jueu a Alemanya? Aquest article presenta una visió de conjunt de les notícies que arribaven a Girona des d'Alemanya entre 1923 i 1933. Un buidat de premsa exhaustiu d'aquesta dècada permet fer-se càrrec de fins a quin punt la petita Girona de fa un segle estava perfectament al cas de les convulsions polítiques que sacsejaven Alemanya. A partir d'aquest coneixement, es presenta un document sorprenent: la carta enviada per Carles Rahola i la resta de membres de l'Ateneu de Girona a Joseph Goebbels, el mes de juny de 1934, amb l'objectiu d'obtenir el permís perquè el filòsof Hermann Keyserling pogués impartir una conferència a Girona.

Paraules clau

Nazisme, Carles Rahola, Joseph Goebbels, Hermann Keyserling.

Abstract

To what extent did the people of Girona in the twenties and thirties of the 20th century know who Hitler and Goebbels were, what the Nazi ideology was, and the boycotts and pogroms suffered by the Jewish population in Germany? This article presents an overview of the news that reached Girona from Germany between 1923 and 1933. An exhaustive press review of this decade allows us to know to what extent the small Girona of a century ago was perfectly aware of the political upheavals that shook Germany. From this knowledge, a surprising document is presented: the letter sent by Carles Rahola and other members of the Ateneu de Girona to Joseph Goebbels, in June 1934, with the aim of obtaining permission so that the philosopher Hermann Keyserling could give a lecture in Girona.

Keywords

Nazism, Carles Rahola, Joseph Goebbels, Hermann Keyserling.

¹ Universitat de Girona. oriol.ponsati@udg.edu; iD ORCID: 0000-0002-4804-0568.

INTRODUCCIÓ

Quan hom intenta explicar-se com fou possible que tingués lloc, en ple segle XX, la barbàrie assassina que coneixem amb el nom d'Holocaust, sovint s'apel·la a un desconeixement general, fins i tot dins dels confins del que havia estat la República de Weimar, sobre els detalls de les atrocitats comeses pel nazisme. No seria fins després de l'alliberament dels camps de concentració i d'extermini i, encara més, després dels Judicis de Nuremberg (1945-1946) i del Judici d'Eichmann (1961), que el món hauria començat a tenir notícia clara i precisa dels crims comesos per l'Alemanya nazi durant la Segona Guerra Mundial. Deu ser difícilment rebutjable que la major part del material (fotogràfic, documental, literari, cinematogràfic, testimonial...) que ha acabat constituint l'imaginari del que va suposar el nazisme fou recopilat i produït després de 1945. Però seria igualment ben imprecís afirmar que el món desconeixia la mena d'ideologia que defensava obertament el Partit Nacionalsocialista ja des dels anys vint i que no observava, amb preocupació, el creixement i la consolidació política del nazisme i els boicots i pogroms contra la població jueva.

La recepció i influència del nazisme a Catalunya, en general, i a les comarques gironines, en particular, no es pot dir que hagi despertat un gran interès acadèmic. Sí que ha estat estudiada a bastament la contribució aèria de la Legió Condor, de la Luftwaffe de Hermann Göring, durant la Guerra Civil (Laureau & Fernandez, 1999), així com la permeabilitat amb què l'Alemanya nazi operava en territori català des de la França ocupada (Martín de Pozuelo, 2012; Clara, 2016). Continua constituint igualment un treball de referència el llibre de Montserrat Roig sobre els catalans que foren deportats en camps de concentració i extermini de l'Alemanya nacionalsocialista (Roig, 1977). Però els treballs que documenten, amb mirada llarga i retrospectiva, quina va ser la recepció i la vinculació de la Catalunya dels anys vint i trenta amb l'Alemanya nacionalsocialista es pot dir que es redueixen a un parell (Deulonder, 2007; Solé i Sabaté, 2018).

Intentar comprendre un fenomen global (que acabaria desencadenant ni més ni menys que una guerra mundial) com el nazisme des d'una perspectiva local, com la gironina, podria semblar, a primera vista, un exercici poc productiu. L'anàlisi, però, de quin era el coneixement que del nazisme tenia ara fa un segle la culturalment activa —però, al capdavall, ben petita— ciutat de Girona ens pot permetre treure conclusions perfectament extrapolables gairebé a qualsevol altre punt de la geografia europea de l'època, a més

d'aportar-nos una informació que il·lumini, en part, la nostra història recent. Aquest article pretén, en primer lloc, oferir una visió global de la percepció que, des de Girona, es tenia de la situació política a Alemanya entre 1923 i 1933, és a dir, des de la inestabilitat econòmica i política a la qual havia donat lloc el pacte de Versalles i que donaria com a primer resultat el *putsch* fallit de Hitler a Munic el novembre de 1923, fins a l'ascens del partit nazi al poder deu anys més tard. I, en segon lloc, partint d'aquesta informació de context, oferir la transcripció d'una sorprenent carta escrita per Carles Rahola i la resta de membres de la Junta de l'Ateneu de Girona ni més ni menys que a Joseph Goebbels, el mes de juny de 1934.

L'ASCENS DEL NAZISME VIST DES DE GIRONA

Del 'putsch' de 1923 a les eleccions de 1930

Només quatre dies després del cèlebre *putsch* d'Adolf Hitler en una cerveseria de Munic que acabaria amb el seu empresonament,² el *Diario de Gerona de avisos y noticias* ja es fa ressò, en un article sense signar, tant del cop d'estat fallit com de les tensions entre el nord (Prússia) i el sud (Baviera) alemanys, i analitza el *putsch* en termes de tensió interna:

Por eso, ante los desastres nacionales, Baviera se encuentra con una idealidad dispar de la idealidad prusiana. Acaso Hitler y Ludendorf no representaban la máxima voluntad bávara; no importa. Aunque no quieran, por el solo hecho de surgir de Baviera el golpe de Estado, de cuyo alcance no nos es posible juzgar todavía, aun cuando sean vencidos y prisioneros Hitler y Ludendorf. (*Diari de Girona*, 13/11/1923, p. 2).

La percepció que la Primera Guerra Mundial s'havia tancat en fals i que la pau aconseguida mitjançant el Tractat de Versalles era més aparent que no pas

² A la Bürgerbräukeller de Munic, la nit que Hitler va intentar el cop d'estat (8 de novembre de 1923), hi havia dos catalans il·lustres, que van presenciar i narrar els fets en diversos articles de premsa. Eren ni més ni menys que Josep Pla i Eugeni Xammar. Tots dos publicaren aquell mateix mes de novembre una cèlebre entrevista al «futur exdictador d'Alemanya», probablement elaborada a partir d'un contacte escadusser amb Hitler a la redacció del *Völkischer Beobachter*, el diari del partit nazi. L'entrevista, real o mig construïda, constitueix un document periodístic de gran valor històric. Per una documentada anàlisi de la relació entre Xammar i Pla i Hitler, vegeu l'aclaridor article de Xavier Pla «Un golpe de Estado en una cerveseria» (Pla, 2018).

real no escapava a la premsa gironina. Coincidint amb el cinquè aniversari del Tractat de Versalles, el *Diari de Girona* publica l'editorial següent en portada:

La tempesta que vindrà

El proppassat dia onze es compliren cinc anys que les nacions que prengueren part en la guerra signaren l'armistici que posà fi a les hostilitats. Posteriorment fou signat a Versalles el tractat de pau... Semblava que de l'aferrissada lluita no havia de restar-ne altra cosa que el seu record dolorós plasmat en la freda tomba del soldat desconegut. Semblava que una era de pau veritable i de sincera cordialitat havia d'ésser d'allavors endavant el ritme característic de tots els pobles de la terra. Els fets, però, ens estan demostrant el contrari. Cal donar una simple llegida a les informacions telegràfiques de la premsa per a convèncer's que aquella pau i aquella cordialitat que tots esperàvem no és possible ésser constatada satisfactoriament. Un esperit bèl·lic esfereïdor plana damunt de molts territoris del nostre continent.

Els titulars dels telegrames que trameten a la premsa les agències informatives són, generalment, per l'estil dels que transcrivim a continuació: «El canceller alemany condemna la conducta de Hitler i Lunderdorf i acusa els aliats d'ésser la causa de l'empobriment d'Alemanya». «Persisteix a Munic l'agitació». [...] Podríem fer interminable aquesta llista, però n'hi ha prou i massa amb ço transcrit per a deduir-ne que un trontollament general es manifesta arreu, presagi de sensibles commocions, probablement de major magnitud que la que fou iniciada l'any 1914. (*Diari de Girona*, 21/11/1923, p. 1).

La tempesta, efectivament, acabaria arribant. L'editorialista gironí avançava l'adveniment d'una Segona Guerra Mundial (que, efectivament, seria de molta major magnitud que la primera) quan encara faltaven setze anys perquè es desencadenés.

Tot i que el Putsch de Munic fos resolt judicialment en una paròdia d'empresonament, l'activitat de Hitler i del partit nacionalsocialista es veu notablement restringida i controlada a partir del moment que el seu líder abandona la presó de Landsberg, el desembre de 1924. Tot i obtenir representació parlamentària al Reichstag en les successives eleccions de maig i desembre de 1924 i de maig de 1928 no supera el 6% dels sufragis i la seva tendència de vot és clarament descendent, fins arribar al 2% el 1928. La premsa gironina, doncs, sembla haver-se oblidat d'aquell facciós colpista de cerveseria i ni tan sols trobem que es faci ressò de l'aparició de *Mein Kampf* (1925) fins pràcticament deu anys després d'haver-se publicat, quan es comercialitza a França, sense permís de l'autor, la traducció d'André Calmettes i Hitler reclama a l'editorial de Fernand Sorlot, Nouvelles Éditions Latines, un rescabament de 1.000 francs per exemplar venut:

Hitler, el bell Adolf, va escriure deu anys enrere, i amb motiu de la seva estada a la presó, una obra titulada "El meu combat" (*Mein Kampf*). Aquesta obra és un veritable resum del programa nacional-socialista.

Naturalment, en els primers temps, la tirada va ésser molt reduïda. Però amb el triomf dels "nazis" aquesta obra ha adquirit una gran actualitat i la demanda és fantàstica. Les moltes edicions que ha llençat la casa editorial Boer, de Munich, són exhaurides ràpidament, de tal forma que els drets d'autor permeten viure esplèndidament a Hitler, i per això ha pogut cedir tranquil·lament el seu sou a la caixa del partit hitleria.

I bé. Una casa editorial francesa, "Les Editions Latines", ha traduït l'obra i sense el permís de l'autor i de l'editor, l'ha reproduïda tranquil·lament. Naturalment que la denúncia de la casa de Munich no s'ha fet esperar i ara reclama a l'editor francès una indemnització de mil francs per exemplar venut i la prohibició de vendre l'obra a França.

La sentència és esperada amb veritable interès a França i la vista de la causa que va tenir lloc ara fa pocs dies va desvetllar una gran expectació, gairebé semblant a la de l'afer Stawisky.³ (*Diari de Girona*, 16/6/1934, p. 2).

El «bell Adolf» no obtindrà altra cosa que un franc simbòlic com a indemnització, tot i que el tribunal obligarà l'editorial francesa a destruir tot l'estoc de magatzem i li prohibirà continuar comercialitzant el llibre. Fernand Sorlot, però, reimprimirà clandestinament el llibre durant anys, fins a posar-ne 20.000 exemplars en circulació (Vitkine, 2009, p. 130). Del veredict del jurat, el *Diari de Girona* també se'n farà ressò en la seva edició del 22/6/1924 (p. 1).

Les eleccions al Reichstag del 14 de setembre de 1930, però, permeten fer un salt al Partit Nacionalsocialista, que esdevé la segona força més votada. Hitler torna a tenir un innegable interès informatiu i, després d'anys de silenci, tan sols en el darrer trimestre de 1930, fa aparició una dotzena de vegades en la premsa gironina. Ja les setmanes immediatament anteriors a les eleccions, és possible trobar-lo esmentat en articles d'anàlisi política que intenten il·lustrar el lector sobre la composició enormement fragmentada del parlament alemany que havia sortit de les urnes el 1928 i que ara havia de ser renovada. El passat colpista de Hitler, però, sembla haver estat

³ Alexandre Stavisky va ser un estafador d'origen ucraïnès que, a principis dels anys trenta, havia aconseguit defraudar més de 200 milions de francs de l'erari públic de Baiona. Quan el cronista del *Diari de Girona* relata l'episodi de la denúncia de Hitler a l'editorial francesa, fa tot just mig any que l'estafa d'Stavisky ha estat descoberta (gener de 1934) i ha originat una autèntica crisi política i econòmica a França, que acabarà provocant la dimissió de Camille Chautemps com a president del Consell de la Tercera República.

oblidat i, enmig del garbuix de partits socialistes, nacionalistes, comunistes, populistes, demòcrates i cristians, el cronista l'associa només tímidament al feixisme: «Hitler (algunas veces considerado como fascista)» (*Diario de Gerona*, 4/9/1930, p. 1). Un cop celebrades les eleccions, però, i davant del *sorpasso* nacionalsocialista, la premsa gironina s'afanya a informar-se amb detall de quin és la ideologia d'un partit que ha passat d'ocupar 12 escons a 107 al parlament alemany. L'edició del *Diari de Girona* de l'endemà mateix de les eleccions ja n'anuncia els resultats provisionals i assigna a «los racistas de Hitler, 6.365.000 de votos y de 106 a 104 puestos» (*Diari de Girona*, 15/9/1930, p. 1). Quatre dies més tard, el diari ha pogut informar-se rigorosament de quin és el programa polític de Hitler:

El programa de los racistas de Hitler

Los racistas, que tienen por jefe a Hitler, un austríaco, han triunfado en las elecciones alemanas con un triunfo inesperado e impresionante. Defienden el nacionalismo integral. He aquí su programa: «Nosotros pedimos la unión de todos los alemanes sobre la base de los principios libres que pueden determinar los pueblos, para una gran Alemania. Pedimos la igualdad del pueblo alemán con respecto a las otras naciones y la abrogación de los tratados de Versalles y Saint Germain. Pedimos, asimismo, de los países y de sus colonias, para la alimentación de nuestro pueblo, el establecimiento de nuestro exceso de población.

Es ciudadano del Estado solamente el que pertenece al pueblo. Pertenece al pueblo sólo el que es de sangre alemana, sin consideración de convicciones. Por tanto, ningún judío puede ser miembro del pueblo. El judío, pues, no considerado como ciudadano, puede, en cambio, vivir en Alemania en calidad de huésped, bajo la legislación concerniente a los extranjeros.

El derecho de decidir en la dirección y legislación del Estado pertenece exclusivamente al ciudadano. Por ello, nosotros pedimos que todos los empleados públicos de cualquier orden que sean del Reich, de los Estados o de los Municipios, pueden ser confiados únicamente al que es considerado ciudadano.

Combatimos el sistema parlamentario corruptor que distribuye los cargos de acuerdo con los intereses de los partidos, sin tener en cuenta caracteres y capacidades. Pedimos que el Estado cuide de dar facilidades de vida y de adquisición a los ciudadanos. Y cuando al Estado, por cualquier circunstancia, no le sea posible poder subvenir a las necesidades de los ciudadanos, éste debe expulsar del país el exceso de extranjeros. Toda inmigración suplementaria debe ser impedida.

Nosotros pedimos que todos los no alemanes instalados en Alemania desde el 2 de agosto de 1924 sean invitados a abandonar el Reich. Todos los ciudadanos tienen los mismos derechos y deberes. El primer deber es el de trabajar,

intelectual o manualmente. La actividad de cada uno no ha de ir contra el interés general, sino sumarse a éste. Abolición de aquello que se haya conseguido sin esfuerzo ni pena. Supresión de la esclavitud de las hipotecas.

Teniendo en cuenta los inmensos sacrificios en bienes y en sangre que cada guerra exige del pueblo, todas las riquezas conseguidas durante la guerra se considerarán como un crimen cometido contra el pueblo y pedimos la supresión inmediata de los beneficios de guerra: intervención del Estado en todas las explotaciones de cualquier sociedad, participación en los beneficios de las grandes explotaciones, aumento de seguros para la vejez, creación de una clase media sana, municipalización de los grandes almacenes, así como un control de sus precios, reforma agraria adaptada a las necesidades nacionales y la adopción de una ley sin indemnización de aquellos terrenos que sean necesarios para fines de interés común.

Los artículos siguientes del programa de los racistas comprenden la reforma de la enseñanza, la igualdad de todos en la instrucción, la supresión de las tropas mercenarias y la formación de un arma popular; combatir, además, las noticias tendenciosas que la prensa pueda propalar.

Queremos también que se cree una poderosa autoridad central del Reich.

Hitler ha dado del artículo 17 la explicación siguiente: «El partido nacional-socialista se mantiene sobre el terreno de la propiedad individual, en el sentido de que la expropiación sin indemnización es contra el terreno adquirido de manera atentatoria al bien general. (*Diari de Girona*, 19/9/1930, p. 1).

Una setmana després, un article en el mateix diari reconeix el següent: «Després del triomf electoral dels nacional-socialistes alemanys de Hitler, cal esguardar més atentament el fons del seu pensament com a partit». I, després de recollir unes declaracions de Gregor Strasser, continua: «Hitler mateix, per la seva part, afegeix: Alemanys, no oblideu mai Versalles. Allò que ha estat alemany ha de tornar-ho a ésser: Memel, Dantzig, Prússia occidental, Soldau, Posen, Eslesvig, Alsàcia-Lorena, Eupen-Malmédy, Alta Silèsia, les nostres colònies» (*Diari de Girona*, 25/9/1930, p. 1). Només una setmana després de les eleccions, doncs, el lector gironí estava perfectament informat de quines eren les principals línies de l'ideari nazi, tant en termes de política interior com exterior.

Després de la constitució del nou Parlament, Girona s'assabenta, també, de l'actitud dels diputats nazis:

Los diarios comentan los incidentes ocurridos en la primera sesión del nuevo Reichstag y concuerdan en afirmar que los secuaces de Hitler no consiguieron amedrentar con su actitud al parlamento, el cual acogió con sonrisas al proceder de los nacionales-socialistas. Se cree que el parlamento actuará en plena anormalidad y que la situación política será mucho peor que la anterior a las elecciones. (*Diari de Girona*, 14/10/1930, p. 3).

Davant de l'aspecte entre grotesc i sinistre que va adquirint la figura de Hitler des de la distància, hi ha qui opta per riure-se'n i comparar-lo amb un «Mussolini d'opereta»:

L'eixida d'Hitler⁴ al parlament alemany no ha tingut pas l'eficàcia que ell es pensava. Ell creia trobar-se amb una incondicionalitat o almenys amb una vacil·lació per part dels que encara no s'havien definit completament, i la seva primera sortida ha provocat la riulla general. Ningú no s'ha pres seriosament les seves escomeses de focs artificials. Tot el més ha pertorbat una mica l'ordre, i encara si aquest s'ha alterat, ho ha fet pressionat per la natural curiositat per veure què farien aquests altres feixistes d'Alemanya. A hores d'ara, Hitler i els seus ja deuen pensar que l'alemany encara conserva aquell caràcter seriós i pràctic que els ha tornat a posar damunt de moltes coses.

Hitler ha resultat un Mussolini d'opereta, i el pitjor del cas, per ell, és que s'ha vist precisat, tot volguent interpretar el paper d'home sota la voluntat del qual res hi val, a haver d'agençar-se el de bufó. És que encara no ha pensat que els homes autocràtics de nou encunyament, hom ja els ven a qualsevol preu perquè és un article caduc? (*Diari de Girona*, 23/10/1930, p. 1).

Les reflexions després de la victòria del partit nazi s'estenen fins al mes següent a les eleccions. L'advocat lliguer Lluís M. Arnau de Pons⁵ publica al *Diari de Girona* un extens text on adverteix dels perills dels radicalismes i reflexiona sobre la situació social i econòmica que ha portat Hitler al poder. En reproduïm, només, l'inici:

El recent triomf del partit racista alemany en les darreres eleccions posa novament d'actualitat la consideració dels perills que a la societat en general i als pobles porten les idees i els procediments radicalíssims.

Immediatament de conèixer-se els resultats electorals, la majoria dels que en moments d'angúnia del poble alemany havien ajudat al triomf del partit anomenat racista ja es planyien de la seva col·laboració, de la seva ajuda, precisament per la temença dels conflictes que la posició francament violenta i radical que predica el nou partit podria portar al poble alemany. A molts, si els fos permès tornar a actuar, segurament no donarien el seu vot als partidaris de Hitler.

⁴ De manera molt majoritària, la premsa gironina de l'època escriu *d'Hitler*, no pas *de Hitler*, la qual cosa ens recorda, una vegada més, que la fricativa velar sorda [x] resultava tota una raresa per als gironins de fa cent anys i no seria incorporada amb normalitat fins més tard, per influència de la llengua castellana.

⁵ L'article està signat per «Lluís M. Aranau» però entenem que ha de ser un error i es tracta de Lluís M. Arnau de Pons.

Una campanya radicalíssima portada a la pràctica amb totes les violències havia impressionat als sectors del poble alemany que, per les seves condicions de feblesa física o moral, es presentaven com a més favorables a tota transformació de procediments, vinguessin del costat que vinguessin, sense controlar massa ni la procedència ni el fi... Aquestes masses importantíssimes, afectades unes per l'ocupació estrangera a les mines del Sarre, altres per la penúria dels sense feina, moltes per un esperit de revenja als seus triomfadors de la guerra gran, eren fàcilment impressionables a tota campanya que els prometés una immediata transformació. El cos humà, quan és malalt, espera el remei sense discutir la medicina, així els pobles, en hores de lluita, desitgen les solucions sense preocupar-se de si els medis i remeis són precisament els necessaris i convenients [...]. (*Diari de Girona*, 7/11/1930, p. 1).

El diari dels germans Rahola, *L'Autonomista*, també es fa ressò de l'avançada electoral de Hitler i no triga a interpretar-la com un problema no pas alemany sinó europeu:

[...] En Alemania está la clave de la Nueva Europa. Lo que suceda en dicha nación, en los próximos meses, decidirá el curso de la política europea para los años venideros.

Situada geográficamente en el centro del continente, Alemania es el centro político y económico de Europa. Y ha sido en esta nación donde siete millones de ciudadanos han acudido a las urnas para apoyar un movimiento que promete no respetar los Tratados que constituyen la base del equilibrio europeo y los cimientos de la Sociedad de las Naciones.

Sería fácil exagerar la gravedad de la situación. Algo muy distinto al movimiento que dio el triunfo en las urnas a Herr Hitler y a sus tendencias dictatoriales intenta reemplazar a los antiguos gobiernos en otros países europeos. (*L'Autonomista*, 7/1/1931, p. 4).

Al llarg de 1931, diverses notes breus, tant del *Diari de Girona* com de *L'Autonomista*, descriuen la confusa situació política a Alemanya i comencen a donar per fet l'ascens de Hitler al poder i les conseqüències dictatorials que això tindrà:

La situación política de Alemania es cada vez más confusa. Mientras unos aseguran que el canciller Brüning está animado para llegar a una inteligencia con Hitler, antes de que se celebren las elecciones prusianas, al objeto de neutralizar los efectos de cuando suba Hitler al poder, lo que se considera inevitable, después de los recientes triunfos electorales de los partidarios de éste, otros aseguran que Hitler no tiene prisa en llegar a un terreno de inteligencia, ya que está persuadido que las elecciones de Prusia, único baluarte de firme oposición que le queda, le serán asimismo favorables y podrá para enero o febrero tomar el gobierno del Reich.

El diputado Rodolfo Breitscheld, presidente del grupo parlamentario socialista, ha pronunciado un discurso en Berlín como dándose cuenta de la inminente gravedad de los sucesos políticos que se avecinan en su país.

El leader socialista al hacer el proceso de la política de los partidos extremistas declaró que de todos los Estados alemanes, sólo Prusia era la que hacía frente contra la agitación de la extrema derecha y la extrema izquierda, lamentando que el gobierno imperial no actuara contra ellas con la misma energía.

Se lamentó también de la división de la clase obrera y refiriéndose a la obra de los comunistas, al ayudar ahora inconscientemente a los hitlerianos es que no se dan cuenta de que el triunfo de Hitler será la abolición de la libertad de palabra, y de prensa, y el aniquilamiento de las organizaciones obreras. Pero cuando entonces se den cuenta, habrán hecho tarde. [...] (*L'Autonomista*, 23/11/1931, p. 3).

El primer article d'opinió signat per un autor local que trobem a la premsa gironina sobre la inquietant situació política alemanya és d'un joveníssim Josep M. Corredor,⁶ quan té tot just 19 anys però ja deixa entreveure la seva mirada lúcida i crítica, especialment en relació amb els afers europeus, que seran objecte d'anàlisi en desenes d'escrits assagístics en les dècades posteriors:

Les notícies que diàriament publiquen els nostres periòdics sobre el descabdellament de les vicissituds i vaivens polítics a Alemanya són capaces de fer ballar el cap a qualsevol. Tan prompte sembla que en el país de Sígfrid regna una almenys transitòria quietud com s'apareix brunzent i amenaçador el fantasma de l'hitlerisme disposat a enderrocar tots els retaules polítics i socials que existeixen. [...] I malgrat, estem veient com la popularitat que frueix per l'ex-imperi va augmentant progressivament, a l'uníson amb el número d'adeptes que diàriament s'arreglaren a les seves organitzacions de caràcter essencialment bèl·lic. I com aquell llunyà perill del nacionalsocialisme, que temps enrere s'insinuava d'una manera vaga i oscil·lant, va prenent cada dia més consistència i àdhuc són molts ja els que sostenen que no tardarà el moment en què els hitlerians ocuparan el poder.

De no tenir en compte el desconcert econòmic i de tants ordres que cada dia va complicant-se a Alemanya, es faria difícil capir com un tan gran nombre de ciutadans d'una nació que no arriba a l'1 per cent d'analfabets ambicionin com a

⁶ Josep M. Corredor i Pomés (Girona, 1912 – Perpinyà, 1981), mestre, traductor i assagista, és una de les figures més destacades i injustament oblidades de l'exili republicà gironí. Vegeu una antologia recent dels seus escrits, compilada per Francesc Montero, a Corredor (2012), així com el volum miscel·lani fruit del simposi acadèmic i l'exposició que se li va dedicar amb motiu del centenari del seu naixement (Montero & Ponsatí-Murlà, 2012), o el recent capítol de llibre Ponsatí-Murlà (2023).

màxima aspiració un gabinet presidit per Hitler. [...] (Josep M. Corredor. «Postal. De Stresseman a Hitler». *L'Autonomista*, 19/12/1931, p. 1).

1932: eleccions a la presidència de la República, a Prússia i al Reichstag

L'any 1932 tornarà a ser any electoral a Alemanya. En pocs mesos, se celebraran eleccions a la presidència de la República de Weimar, al parlament de l'Estat Lliure de Prússia i al parlament federal (Reichstag).

El 13 de març se celebrarà la primera volta de les eleccions a la presidència i el 10 d'abril, la segona. Després dels resultats que havien obtingut els nacionalsocialistes el 1928, ara tots els ulls estan posats en la figura de Hitler i a la premsa gironina apareixen diversos breus que informen de l'evolució de la situació política germànica. Efectivament, hi trobem: especulacions sobre la candidatura de Hitler (*Diari de Girona*, 28/1/1932, p. 3), l'obstacle de la seva nacionalitat austríaca per fer efectiva aquesta candidatura (*Diari de Girona*, 4/2/1932, p. 3), els abrandats discursos de Goebbels, «principal lloc-tinent de Hitler» al Reichstag, plens de retrets tant a Hindenburg com a Brüning i que acaben provocant l'expulsió de Goebbels de la sessió (*Diari de Girona*, 24/2/1932, p. 3), el nomenament de Hitler com a conseller del Govern en la Delegació de Brunswick a Berlín, que suposa la seva nacionalització alemanya (*Diari de Girona*, 2/3/1932, p. 3), l'inici de la campanya electoral que enfrontarà Hindenburg i Hitler (descriu pels seus seguidors, segons el diari, com «l'esperança del poble alemany») (*Diari de Girona*, 7/3/1932, p. 3; *Diari de Girona*, 10/3/1932, p. 3), les mesures extraordinàries preses el dia abans de la celebració de les eleccions per evitar que els nazis sembrin el terror en vigília electoral:

Des d'avui a migdia tota la policia del Reich, àdhuc els *schupos* i la gendarmeria rural, han estat posats en peu d'alarma, equivalent a en peu de guerra per a l'exèrcit. Tots els permisos han estat suprimits. Les tropes estan aquarterades.

Ha estat prohibit l'ús de camions i cotxes per al transport dels grups polítics. En les grans ciutats, hi haurà una concentració de forces armades amb ametralladores i aquesta nit funcionaran els reflectors per evitar les reunions de masses polítiques. Les forces tenen l'ordre de disparar davant de qualsevol acte de violència per part dels grups.

Aquestes mesures s'han considerat necessàries per a sortir al pas del suposat intent dels hitlerians en provocar en la nit d'avui seriosos disturbis que dificultin la jornada electoral de demà per medi del terror entre els electors.

Tot el país està en febre preparant-se per a la lluita de demà. La gran lluita està plantejada entre Hindenburg com candidat dels social demòcrates, centre i moderats, Hitler pels nacional-socialistes i Thaelmann pels comunistes.

La impressió és que votaran uns 44 milions d'electors. El triomf de Hindenburg en les grans ciutats sembla cosa certa; en canvi, en el camp, sembla que Hitler compta amb majors possibilitats degut principalment al règim de coaccions i francament terrorista que han seguit els nazis. (*Diari de Girona*, 12/3/1932, p. 3).

L'endemà de les eleccions, la premsa gironina s'afanya a recollir els resultats: 18.661.716 vots per a Hindenburg i 11.328.528 per a Hitler (*Diari de Girona*, 14/3/1932, p. 3). Només un dia més tard ja s'interpreta aquest a derrota de Hitler com l'avantsala d'un escenari novament convuls, en què la segona volta electoral pren tints netament colpistes:

La notícia de la derrota causà profunda consternació entre la gran massa de partidaris de Hitler, als quals s'havia presentat com una cosa fàcil el triomf del seu cap. Els més exaltats consideren que només un cop d'Estat pot procurar-los el govern del país.

Per la seva part, Hitler redactà la nota següent: «Ha acabat la primera batalla electoral. L'atac contra el centre i el front marxista ha de reprendre's amb més vivesa. Us invito a tots a començar de nou la lluita des d'ara per a la segona volta». (*Diari de Girona*, 15/3/1932, p. 3).

Ni tan sols les intrigues internes dins del Partit Nacionalsocialista, que acabaran desembocant, dos anys més tard, en la purga de la Nit dels Ganivets Llargs, no passen per alt al lector gironí:

La policia fa enquestes sobre un esdeveniment que ha estat molt comentat al qual se li dona molta importància:

A les dos de la matinada, el doctor Goebels —significat element del partit d'Hitler— cridava per telèfon el canceller Brüning i l'avisava que certs elements dissidents del nacional-socialisme estaven organitzant un complot per a atemptar contra la seva vida. El secretari d'Estat, Dr. Punder, que rebé la confiança, en donà part a la policia.

En els centres berlinesos, s'opina que, amb això, Goebels ha volgut desprestigiar a Stennes i Strasser, que havien estat homes de confiança d'Hitler i ara, en canvi, li fan guerra a mort. (*Diari de Girona*, 16/3/1932, p. 3).

Immediatament després d'aquesta notícia, podem llegir un breu que ens assabenta de la fràgil salut de Hitler i de les seves crisis nervioses, una de les característiques de la seva personalitat que posteriorment hem associat, especialment, amb el període final de la Segona Guerra Mundial però que el lector gironí coneixia ja des de principis dels anys trenta: «Des del diumenge a la nit, Hitler no es deixa veure en públic i rep comptades visites al seu

domicili a Munic. Segons el servei de premsa socialista, Hitler es troba en un estat de gran prostració i sofreix una gran crisi nerviosa» (*Diari de Girona*, 16/3/1932, p. 3).

A mesura que s'apropa la celebració de la segona volta electoral, s'especula sobre una possible retirada de Hitler, com a conseqüència de la derrota soferta en primera volta, i es reproduïxen les proclames del Partit Socialdemòcrata, que animen la classe obrera a anar a votar per «aplantar definitivament a l'hitlerisme» (*Diari de Girona*, 17/3/1932, p. 3). El setmanari catalanista republicà *Vibració* lamenta la derrota de Hitler perquè, ingènuament, pressuposa que el seu ascens al poder equivaldria a la seva enfonsada:

Ens plau, com a liberals i demòcrates, el triomf subjecte a revisió de l'octogenari mariscal [Hindenberg], però en un sentit ens dol aquest triomf. Perquè ell ens priva de l'experiència de veure governar els "nazis", i com aquests caurien de l'escambell en no poder complir dins el poder les insensates promeses demagògiques fetes en els mítings electorals per a captar vots.

Els passaria el mateix que a alguns polítics de casa nostra —arreu tenen bec les oques— i s'ensorrarien més de pressa que no pas en l'oposició. L'impossible físic de complir allò que no es pot donar, cavaria la fossa d'aquest feixisme germànic que és un greu perill pel món. (*Vibració*, 19/3/1932, p. 2).

Al llarg de les setmanes prèvies a la celebració de les eleccions, s'informa de la descoberta de documents que revelarien les intencions colpistes dels nazis (*Diari de Girona*, 21/3/1932, p. 3 i 6/4/1932, p. 3), i s'explica que ha estat prohibit a Hitler utilitzar mitjans radiofònics per fer campanya electoral (*Diari de Girona*, 23/3/1932, p. 3), la qual cosa és compensada amb una intensificació de la seva presència en múltiples actes al llarg d'una mateixa jornada («Els nacional-socialistes particularment es disposen per a una gran ofensiva oratòria i Hitler personalment assistirà a dos o tres actes diaris» *Diari de Girona*, 2/4/1932, p. 3).

La segona volta té lloc el 10 d'abril i, l'endemà mateix, els lectors gironins poden llegir els resultats que ratifiquen la victòria del mariscal: «Hindenburg, 19.359.642 vots, o sia el 52 per cent. Hitler, 13.417.460 vots, o sia el 36 per cent» (*Diari de Girona*, 11/4/1932, p. 3). Aquesta victòria referma l'autoritat de Hindenberg, que pocs dies més tard dissol les SA, les milícies nazis que havien posat el país en estat d'alerta davant d'un possible cop d'estat i posa fi a l'estat d'excepció: «La dissolució de les formacions militars racistes ha portat com a conseqüència que l'organització republicana

“Bandera de l’Imperi” hagi cursat una nota suspenent en tot el territori del Reich les mesures extraordinàries que s’havien adoptat en previsió d’un possible cop d’estat per part dels hitlerians» (*Diari de Girona*, 16/4/1932, p. 3), tot i que Hitler hi respon, pocs dies més tard, afirmant que «aviat trobarà l’ocasió de refer el seu exèrcit i que si fins ara el nombre dels seus soldats era de 400.000, després passarà de 600.000» (*Diari de Girona*, 21/4/1932, p. 2). Des de *Vibració*, insisteixen que «Hitler a l’oposició és un perill, i aquesta mena d’homes en el govern són un fracàs, tan ràpid com estrepitós», tot i que aplica un principi de prudència elemental i conclou: «Tot amb tot, val més que l’experiència no sigui feta i que les coses s’arrangin sense massa trencadissa, que haguera pogut ésser irreparable» (*Vibració*, 16/4/1932, p. 2).

El 24 d’abril de 1932 torna a ser jornada electoral, aquesta vegada al land de Prússia, i la premsa gironina ja avança, el dia abans, que els 26 milions d’electors prussians votaran preferentment per Hitler si socialdemòcrates i comunistes no uneixen forces (*Diari de Girona*, 23/4/1932, p. 3). La previsió es compleix i, l’endemà mateix de les eleccions, el lector gironí ja en coneix el resultat: Hitler ha guanyat amb 8.008.219 vots. Els socialdemòcrates el segueixen a quatre milions de vots de distància (*Diari de Girona*, 25/4/1932, p. 3). La victòria de Hitler li permet treure pit i afirmar que «el partit nacional-socialista és innegablement l’agrupament polític més fort d’Alemanya» (*Diari de Girona*, 26/4/1932, p. 3). L’aritmètica parlamentària, però, permet, encara, especular sobre possibles aliances, en les quals els comunistes seran decisius. Des de *Vibració*, on les proclames contra tot extremisme (feixista o comunista) són habituals, s’exclamen: «Serà curiós de seguir la marxa del Landtag prussià controlat per l’arrauxament comunista!» (*Vibració*, 30/4/1932, p. 2).

Un cop passades les dues convocatòries electorals, l’interès per la situació a Alemanya minva considerablement i es redueix a una sèrie d’articles breus que descriuen les dificultats que Hindenburg té per formar govern (*Diari de Girona*, 31/5/1932, p. 3), el temor pel restabliment de les SA hitlerianes per part de «l’actual govern antidemocràtic de Von Papen» i l’escalada bèl·lica que pot originar la recuperació del corredor de Dantzig, sota control polonès (*Vibració*, 11/6/1932, p. 2), les manifestacions organitzades pel comunisme contra Hitler (*Diari de Girona*, 4/7/1932, p. 3), o la transcripció d’un fragment d’un discurs de Hitler adreçat a les seves forces d’assalt en què assegura voler «salvar la nació sencera i no sols una classe o una professió. [...] Hem de guanyar el proletariat a la nostra causa, a la nova Alemanya que desperta, i hem de prendre al pagès com a base de la nostra reconstrucció» (*Diari de Girona*, 5/7/1932, p. 3).

El 31 de juliol de 1932, però, els alemanys estan novament convocats a les urnes, aquesta vegada per tornar a renovar el parlament federal. El *Diari de Girona* de 14/7/1932 en dona notícia però no trobem notes de seguiment de la campanya electoral, com sí que havíem vist en comicis anteriors, i l'interès de la premsa gironina no es revifa fins l'endemà de les eleccions, per anunciar, en titulars: «Un gran triomf de Hitler. De 107 llocs que tenia ha pujat a 229» (*Diari de Girona*, 1/8/1932, p. 3). El mateix dia, també *L'Autonomista* dedica diversos breus al desenvolupament de la jornada electoral alemanya. Ho fa, però, acumulant informacions a mesura que les va obtenint, de tal manera que comença explicant que «els periòdics del matí no gosen a formular pronòstics referents al resultat de les eleccions d'avui i gairebé es limiten a expressar la seva creença que els nacionals socialistes aconseguiran una important victòria, encara que no la majoria absoluta» i acaba informant del resultat de les eleccions i de la composició provisional del Reichstag. (*L'Autonomista*, 1/8/1932, p. 3).

L'ascens definitiu de Hitler al poder (juliol 1932 – gener 1933)

Un cop proclamats els resultats de les eleccions al parlament alemany de juliol de 1932, Hitler esdevindrà un habitual gairebé quotidià en tots els diaris gironins. La quantitat de notícies que s'interessen per l'evolució del procés que l'acabarà portant, finalment, a la cancelleria alemanya el gener de 1933, és massa elevada per poder ser detallada aquí. Com que l'objectiu d'aquest article és proporcionar una visió de conjunt de quin era el grau de coneixement que el lector gironí tenia de la ideologia nacionalsocialista ja des d'abans de l'arribada de Hitler al poder i, certament, molt abans de l'inici de la Segona Guerra Mundial, aquí consignarem, només, aquelles referències en aquest sentit més destacables.

Un llarg article publicat al *Diari de Girona* (12/8/1932, p. 1), titulat «El nacional-socialisme i el catolicisme» reproduïx amplis fragments de la Carta Pastoral publicada pels bisbes austríacs en què condemnen el nacionalsocialisme, homologuen el seu extremisme al comunisme i exhorten a «treballar amb totes les nostres forces per tal de prevenir una nova guerra, i també una nova revolució i qualsevol nova temptació de revolució». Especialment rellevant per a la reconstrucció de la història de la recepció del nazisme a Catalunya, crida l'atenció una notícia del *Diari de Girona* de 20/8/1932 (p. 1) que informa d'una conferència pronunciada pel líder nazi Karl Cerff a Barcelona: «Han començat d'actuar en terres de Catalunya, uns

propagandistes del moviment alemany iniciat per Hitler. El Dr. Cerff donà una conferència a Barcelona fent entendre que Alemanya deu restar agraïda a la intervenció de Hitler, perquè salvarà al país del comunisme i del bolxevisme».⁷

Una nova «Postal» de Josep M. Corredor és publicada a *L'Autonomista* el 15/9/1932 (p. 1). El text ens sembla prou valuós per reproduir-lo íntegrament:

Alemanya, sempre d'actualitat

Des de fa un llarg temps, en obrir el periòdic és obligatòriament necessari dirigir l'esguard vers les notícies que ens vénen d'Alemanya. Generalment, a la pàgina estrangera, l'actualitat palpitant alterna i varia successivament d'uns països a altres; avui és la caiguda de Govern; demà unes eleccions que es presenten indecises i apassionants; l'altre, una hecatombe de futures transcendències, la possibilitat d'un exaltament bèl·lic, etc.

Mes l'actualitat no resideix perennement en un mateix lloc, no s'enclava, no es detura; en el cas d'Alemanya no és així; és diàriament que hi trobeu noves sorpreses, canvis sensacionals que de produir-se en altres països ocasionarien un rebombori estrepitos, però que la consuetudinària continuïtat fa que en el cas que comentem el descabdellament de l'enigma germànic se'ns aparegui gairebé enribetat d'indiferència.

Ara ha estat dissolt el Reichstag pel canceller Von Papen. El fet ha estat comentat, indubtablement. Però imagineu-vos si els parlaments francès o anglès fossin dissolts —el que equival a un símptoma molt perillós de futura Dictadura— quins i quants ampul·losos comentaris no motivaria l'esdeveniment. En canvi, desenrotllat a Alemanya, a la tràgica Alemanya de la post-guerra, que viu sense interrupció a cada moment, cada dia, un dramatisme angoixós i punyent, ens ha semblat una conseqüència lògica i esperada, un fet pel que no val la pena de sorprendre's.

Aquesta figura seca, escarransida i antipàtica de Von Papen ens ha sortit com una intemperància més. Molt a desgrat nostre, ja ens havíem anat acostumant a sentir parlar del “bell Adolf” i a veure'l jugar a soldats enmig dels seus addictes impertèrrits “nazis”. En un principi, tothom hi feia brometa, que jutjant racionalment és el primer que s'acut davant les peculiaríssimes característiques del moviment nacional-socialista. Però mica en mica, com insinuava molt encertadament en aquesta ocasió Josep M. Salaverría, tots ens havíem resignat a pendre'ns a Hitler seriosament.

⁷ El propagandista i apologeta del nacionalsocialisme Karl Cerff (1907-1978) era, l'any 1932 (amb 25 anys d'edat), cap de propaganda de les Joventuts Hitlerianes. Desconeixem on tingué lloc aquesta conferència i no hem sabut trobar cap estudi que presti atenció ni a aquest personatge ni a la seva presència a Barcelona.

I quan ja semblava que l'home del bigotet quadrangular⁸ anava a jugar, per fi, un paper de protagonista dins la política alemanya, sorgeix inopinadament i sense presentació la grisa figura del canceller Von Papen. “Serà solament per uns dies per evitar un descens massa brusc i sobtat” —hom deia en un principi, confiant que l'intrús s'evaporaria promptament.

Però han transcorregut dies i l'intrús ha continuat mantenint-se. Ara més que mai la seva posició s'apareix relativament estabilitzada, davant la desesperació d'Adolf i dels seus partidaris, que ja paladejaven el somniat Poder. Encara que Alemanya és sempre un enigma, perquè en obrir demà el periòdic i llegir els comunicats de l'estranger, què sap què hi trobarem?

En vigílies de les eleccions federals que tindrien lloc el 6 de novembre de 1932, l'edició de *L'Autonomista* de 25/10/1932 (p. 1) tradueix un article de l'escriptor alemany Heinrich Mann que havia estat publicat a *La Dépêche*, de Tolosa, titulat «Cómo quiere enseñar Von Papen la democracia al pueblo alemán». Com és habitual, en els dies immediatament posteriors als comicis, la premsa gironina ofereix els resultats electorals, que continuen donant la victòria al Partit Nacionalsocialista, tot i que perd 34 escons. La inexistència de cap majoria àmplia provoca la dimissió de Von Papen (*Diari de Girona*, 17/11/1932, p. 3) i deixa novament en mans de Hindenburg la responsabilitat de designar un nou canceller, la qual cosa constitueix l'avantsala de l'assalt definitiu de Hitler al poder. El 30/1/1933, el *Diari de Girona* (p. 3) publica una peça, encara especulativa, titulada «Les probabilitats de formar govern a Alemanya les té Adolf Hitler». I, immediatament a continuació, un breu amb caràcter urgent que anuncia: «Aquest migdia ha quedat constituït el nou govern presidit per Hitler. Von Papen s'encarregarà de la Comissaria del Reich a Prússia». *L'Autonomista* del mateix dia (p. 3) reproduïx la mateixa nota, en castellà. I, només dos dies més tard, ja ens assabentem que Hitler té intenció de dissoldre el Partit Comunista «per dependre d'una potència estrangera» (p. 2). La resposta del comunisme internacional no es fa esperar: «La Conferència del Partit Obrer Europeu, que s'està celebrant a París, ha enviat un missatge a la Internacional de Zurich i de Moscou, per tal de que reuneixin una conferència en la que hi sien representats tots els partits

⁸ La primera fotografia d'Adolf Hitler que hem pogut trobar a la premsa gironina és a l'edició de *L'Autonomista* de 26/10/1933 (p. 3). Hem de pressuposar, doncs, que la majoria de gironins no sabien quina cara feia, aquell Hitler del qual la premsa els parlava gairebé cada dia des de feia anys. Si Corredor coneixia l'aspecte de Hitler devia ser com a conseqüència de llegir habitualment premsa de Barcelona o, fins i tot, estrangera.

revolucionaris socials a l'objecte de fixar un pla comú contra el fascisme que envaeix Europa i es fa més perillós amb la pujada al poder d'Hitler» (*Diari de Girona*, 8/2/1933, p. 3). Un article publicat simultàniament al *Diari de Girona* (p. 3) i a *L'Autonomista* (p. 3) el 17/2/1933, per primera vegada, fa referència al govern de Hitler com una dictadura:

Cada dia s'observa la tendència major cap a una dictadura de Hitler que va cap a la destrucció de tot l'antic règim democràtic. En el seu discurs a Stuttgart, el cap nacional socialista ja ha preconitzat que anirà fins al final encara que sigui a costa d'un conflicte amb els Estats del Sud, on prevaleixen els centristes. En general es creu que molt aviat les forces d'assalt dels nazis seran incorporats a la policia com a forces auxiliars i donant-los-hi, per tant, caràcter oficial. L'escriptor Tomàs Mann, signant del manifest socialista de protesta contra Hitler, ha estat obligat a què dimitís de l'Acadèmia prussiana de Literatura.

Acabem aquest itinerari de premsa amb un article que posa de manifest el coneixement que, des de ben aviat, el lector gironí tenia del caràcter netament antisemita del nazisme. Hem vist, fins aquí, com el Partit Nacionalsocialista era designat habitualment com «el partit racista». Hem vist, també, com la difusió del seu ideari que s'ofereix als lectors en una data tan reculada com setembre de 1930 posa de manifest la intenció d'excloure els jueus de la ciutadania alemanya. Molt abans de la Nit dels Vidres Trencats —*Reichskristallnacht*— (9-10 de novembre de 1938), el Reich de Hitler ja havia pres iniciatives de repressió de la població jueva. Així, trobem que la premsa gironina ja es fa ressò de pogroms contra els jueus tot just dos mesos després que Hitler hagi arribat al poder:

El boicot a la raza de los judíos

Berlín, 13.- En varias ciudades alemanas han estallado disturbios antisemitas. En Gotha, Turingia, numerosos individuos penetraron en unos almacenes propiedad de unos judíos y a un momento dado, destruyeron todos los escaparates. En Shoenebeck, todos los almacenes pertenecientes a israelitas han sido cerrados. En Schwerin, varios hitlerianos de uniforme se situaron frente a unas tiendas de judíos invitando al público a que les hiciera el boicot. En Leipzig, la policía tuvo que acudir en auxilio de varios judíos amenazados por grupos de manifestantes. (*L'Autonomista*, 13/3/1933, p. 5).

CARLES RAHOLA ESCRIU A JOSEPH GOEBBELS

L'aparició de Joseph Goebbels en la premsa gironina no és, naturalment, tan freqüent com la de Hitler. Però qui acabaria essent el ministre de propaganda nacionalsocialista no era pas un desconegut per als nostres lectors. Més amunt ja hem vist com el *Diari de Girona* de 24/2/1932 (p. 3) esmenta els «termes de gran violència amb què es produí el nacional-socialista Goebbels, principal lloc-tinent de Hitler» en el marc d'una intervenció parlamentària que acaba forçant la seva expulsió de la cambra. Només un mes més tard, Goebbels intrigava contra Stennes i Strasser (*Diari de Girona*, 16/3/1932, p. 3) per aplanar el camí del ple control del partit a Hitler i, després d'algunes notícies breus al llarg de 1932,⁹ *L'Autonomista* de 26/4/1933 (p. 3) refereix una roda de premsa del ministre en què afirma que «els jueus són els enemics d'Alemanya». El lector gironí estava prou familiaritzat amb la figura de Goebbels com per convertir-lo, fins i tot, en objecte de mofa. *L'Autonomista* de 24/7/1933 (p. 2) reproduïx un acudit (força bo) sobre la dèria persecutòria de Goebbels contra els jueus alemanys:

El dia del gran boicot contra els jueus, Goebbels havia donat ordres precises en una circular dirigida a tots els burgmestres. No solament els encaria la necessitat que el boicot fos efectiu, sinó que els demanava que li trametessin informe privat.

Diuen que un burgmestre d'una petita ciutat prussiana, quan hagué rebut la circular de Goebbels, va telegrafiar de seguida al ministre: «Envieu jueus. Si no, boicot impossible».

Nou mesos més tard de la publicació d'aquest acudit a *L'Autonomista*, l'Ateneu de Girona, presidit per Carles Rahola, es disposa a convidar el filòsof alemany Hermann von Keyserling a pronunciar una conferència a Girona, en el marc d'una gira que havia de portar l'aristocràtic pensador bàltico-germànic a fer, també, diverses conferències a Sitges, Manresa i al Conferentia Club de Barcelona.¹⁰ Un decret de Goebbels publicat l'1 d'abril de 1934, però, obligava tots els escriptors alemanys que volguessin viatjar a l'estranger per

⁹ *Diari de Girona*, 19/7/1932, p. 3; *Diari de Girona*, 24/9/1932, p. 3.

¹⁰ Sabem que Keyserling pronuncià, al Conferentia Club de Barcelona, com a mínim cinc conferències, en francès i sota els títols següents: «l'action de masses dans la société contemporaine», «Diversités essentielles entre l'Europe et les Etats Unis», «Ce que la femme a gagné et perdu, par culture, travail, etc.», «Progrès et civilisation», «Être et influence» (Galí, 1984: 113).

a pronunciar conferències a obtenir un permís del president de la Cambra de Cultura del Reich (*Reichskulturkammer*), l'organisme ideat per Goebbels per garantir que tot l'art (pel·lícules, música, pintura, teatre, literatura, premsa, ràdio i televisió) que es feia a Alemanya no obeïa a cap dels supòsits que el feia susceptible de poder ser considerat art degenerat (*Entartete Kunst*). El director de la Cambra, naturalment, era Goebbels mateix, de tal manera que els responsables de l'Ateneu de Girona van haver de dirigir-s'hi per poder obtenir la corresponent autorització que permetés a Keyserling viatjar de Darmstadt a Girona.

Keyserling no va ser un pensador especialment estimat pel Tercer Reich. Tot i que se li han atribuït alguns dels conceptes dels quals es valdria el nazisme per a legitimar la doctrina del lideratge indiscutible del *führer*, el filòsof aristòcrata es va pronunciar públicament contra Hitler des del mateix moment que aquest va ascendir al poder. La mateixa actitud per part d'un altre pensador hauria tingut conseqüències funestes. Keyserling, però, estava casat amb Maria Goedela Bismarck, neta d'Otto von Bismarck. I ni tan sols Hitler no s'atreuïa a deportar o assassinar el marit d'una neta de l'artífex de la unificació d'Alemanya. Aprofitant, però, que Keyserling era nascut a Estònia, Hitler li va retirar la nacionalitat alemanya, tant a ell com als seus dos fills. En conseqüència, l'Escola de Saviesa (*Schule der Weisheit*) que Keyserling havia fundat a Darmstadt el 1920 va ser clausurada definitivament (Gahlings, 1996).

Han estat publicades (Aragó & Clara, 1998: 374-378) les sis cartes que Hermann Keyserling va escriure en castellà a Carles Rahola entre el 18 de juny de 1934 i el 7 de febrer de 1936. Les tres primeres són anteriors a la conferència de Girona i versen sobre la seva preparació (acceptació de la invitació rebuda per part de l'Ateneu de Girona, elecció del tema, preocupació pels Fets d'Octubre, que obliguen a endarrerir uns mesos el viatge de Keyserling). La quarta i la cinquena són escrites des de Barcelona durant el mes de gener de 1935, immediatament després d'haver pronunciat la seva conferència a Girona. En l'última, d'un any més tard, Keyserling s'interessa per la situació política del seu bon amic Joan Estelrich i evoca els dies passats a Girona: «Pienso muy a menudo a la bellísima ciudad de Gerona a la que quiero volver y a mis buenos amigos de allí. Espero que mi nuevo libro, en el cual digo todo el bien que pueda de Cataluña, encontrará en Gerona también muchos lectores. Si había reseñas en la prensa local, haga el favor de enviármelas» (Aragó & Clara, 1998: 378). El llibre en qüestió seria *Sur l'art de la vie* (Keyserling, 1936), publicat a França i que, efectivament, conté una extensa reflexió sobre el renaixement cultural de Catalunya. Se'n publicà una

àmplia ressenya, novament escrita per Josep M. Corredor, a la revista *Víctors* (Corredor, 1936). La conferència va tenir lloc el dia 15 de gener de 1935 a l'Ateneu de Girona i els diaris gironins se'n feren ampli ressò tant en els dies previs¹¹ com l'endemà¹² i l'endemà passat de l'acte.¹³

Per poder organitzar aquella recordada i exitosa conferència, però, els membres de la junta directiva de l'Ateneu de Girona s'havien hagut de dirigir personalment a Joseph Goebbels per sol·licitar-li el corresponent permís perquè Keyserling pogués viatjar fins a Girona, la primera parada en la seva gira catalana. Ho feren mitjançant una missiva de 4 de juny de 1934, que hem conservat en dues versions: alemany i castellà. Fa la impressió que la versió castellana és, sorprenentment, la que enviaren a Goebbels, mentre que la traducció alemanya la feren arribar a l'ambaixador d'Alemanya a Madrid l'endemà passat, dia 6 de juny, juntament amb una carta que feia:

Muy distinguido Sr.:

En nombre de la Junta directiva del Ateneo de Gerona, tengo el honor de remitir a V. E. el adjunto documento, traducción del que hemos elevado al Excmo. Sr. Ministro de Propaganda del Reich, en súplica de que se conceda permiso al ilustre escritor señor Conde de Keyserling para que pueda dar sus anunciadas conferencias en nuestro país.

El Ateneo tiene especial interés en ello, por cuanto ha invitado al Sr. Conde de Keyserling para que honre su tribuna en el próximo otoño.

Mucho le agradeceremos, Excm. Sr., que interponga V. E. su valioso influjo para que pueda conseguirse lo que se desea.

Le saluda muy atentamente su devoto servidor.

[Sense firma, però hem de suposar que la carta la signa Carles Rahola.]

Gerona 6 VI 1934¹⁴

Oferim a continuació la transcripció de la carta que els membres de la junta de l'Ateneu de Girona envien a l'ambaixador d'Alemanya, escrita en

¹¹ Josep M. Corredor. «Keyserling i el "regnat de l'esperit"» (*L'Autonomista*, 19/12/1934, p. 1); Octavi Saltor. «El problema de les cultures» (*Diari de Girona*, 11/1/1935); «El comte Keyserling a Girona». (*L'Autonomista*, 12/1/1935, p. 1 i *L'Autonomista*, 14/1/1935, p. 2); «Retransmissió des de l'Ateneu de Girona, de la conferència que hi donarà el comte de Keyserling» (*Diari de Girona*, 15/1/1935, p. 4).

¹² El *Diari de Girona* de 16/1/1935 (p. 2) publica una crònica de la conferència.

¹³ Joaquim Pla. «La conferència del comte Keyserling». (*L'Autonomista*, 17/1/1935, p. 1). És un ampli resum de la conferència, amb la transcripció inclosa de les paraules inicials de presentació a càrrec de Carles Rahola.

¹⁴ Arxiu Municipal de Girona. Fons Carles Rahola Llorens. Correspondència entre tercers persones. Reg. General: 004297.

un alemany força correcte, i, aquesta sí, signada per Rahola, Lahoz, Solés, Castellvell, Negre i Pla.

An den Herrn Reichspropagandaminister Dr. Goebbels
Reichspropagandaministerium
Berlin W. S.
Wilhelmsplatz 7 – 8

Zum sehr großen Bedauern weitester Kreise ganz Spaniens war es dem Grafen Hermann Keyserling in letzten Augenblicke nicht möglich, die für das Frühjahr 1934 versprochenen und schon längst unsererseits vorbereiteten Vorträge in unserem Lande zu halten.

Dieses Bedauern war um so größer, als die weitesten Kreise Spaniens im Grafen Keyserling nicht allein einen großen Denker und Lehrer sehen, dem die spanische Welt, seitdem deine Bücher ins Spanische übersetzt wurden und er drei Male Vortragsreisen zu uns unternahm, - wobei alle Kreise der Bevölkerung sogar in Kleinen Städten seinen anfeuernden Worten lauschten – und weil er mehr als irgendein Ausländer dazu getan hat, um bei der Wiedergeburt unserer nationalen Kultur mitzuhelfen, sondern vor allem auch weil wir Spanier im Grafen Keyserling den wichtigsten Kulturellen Vermittler zwischen Deutschland und Spanien sehen. Denn dem Geiste seines eigenen Landes treuer als irgendeiner und dabei von tiefstem Verständnis für das unsere erfüllt, verkörpert Graf Keyserling die große Tradition der Leibnitz, Humboldt, Herder und Goethe.

Wir hoffen nun sehr, dass Graff Hermann Keyserling wenigstens im kommenden Herbst unserer Einladung, die ihm schon übermittelt worden ist, Folge leisten wird und insbesondere wieder die philosophischen Unterhaltungen auf Mallorca wird leiten können. Die erster dieser Weisheitswochen, die im Frühjahr 1931 stattfand und deren Wiederholung schon damals vorgesehen wurde, lebt noch in allen Teilnehmern als unvergessliche Erinnerung fort.

Da die Tätigkeit des Grafen Keyserling eine rein kulturelle ist, und er sich von politische Stellungnahme grundsätzlich fernhält, besteht nicht die geringste Besorgnis, dass politische Umstände in Spanien eine Verwirklichung unserer Pläne stören könnten.

Da uns nun aber aus Ihrem im *Schriftsteller* vom 1. April 1934 veröffentlichten Dekret bekannt ist, dass deutsche Staatsbürger fortan nur im Falle ausdrücklicher Genehmigung des Herrn Präsidenten der Kulturkammer Vorträge im Auslande halten dürfen, bitten Sie, Herr Minister, dem Grafen Keyserling möglichst schon jetzt die erforderliche Erlaubnis zu erteilen, damit wir unsere Vorbereitungen rechtzeitig in Angriff nehmen können, wie dies in Spanien besonders notwendig ist.

Carles, Rahola, Joaquim Lahoz, Esteve Solés, Jaume Castellvell, Pelagi Negre Pastell, Joaquim Pla
Gerona 4 VI 1934.¹⁵

¹⁵ Ibidem, Reg. General: 004133.

Si efectivament aquesta versió en alemany és la traducció de la carta que s'envià a Goebbels en castellà, la versió original, que porta la mateixa data que la traducció alemanya tot i que, a diferència de la primera, no porta signatura, seria aquesta:

Excmo. Sr. Ministro de Propaganda del Reich Dr. Goebbels
Ministerio de Propaganda del Reich
Berlín W. S.
Wilhelmsplatz 7 – 8

Excmo. Señor:

Con gran sentimiento de cuantos se interesan por la cultura en toda España no fue posible, en el último momento, al Conde Germán de Keyserling, dar en nuestro país las conferencias prometidas para esta primavera y preparadas, por nuestra parte, hace tiempo ya.

Este sentimiento ha sido tanto mayor por cuanto los amantes de la cultura en España ven en el Conde de Keyserling no solamente un gran pensador y pedagogo, al que el mundo español rinde homenaje, desde que sus libros fueron traducidos al castellano, habiendo él emprendido por tres veces fecundos viajes a este país con el objeto de dar conferencias —durante los cuales todas las clases sociales, incluso en pequeños pueblos, escucharon sus ardientes palabras—, porque él ha hecho más que cualquier otro extranjero para colaborar al renacimiento de nuestra cultura nacional y porque los españoles vemos ante todo en el Conde de Keyserling el intermediario cultural de más importancia entre Alemania y España, pues, más fiel al espíritu de su propio país que cualquier otro y en ello lleno de la comprensión más profunda para el nuestro, el Conde de Keyserling encarna la gran tradición de los Leibniz, Humboldt, Herder y Goethe.

Ahora, pues, abrigamos la gran esperanza de que el Conde de Germán Keyserling, al menos, en el otoño próximo podrá acceder a nuestra invitación, la que ya le fue transmitida y que, sobre todo, volverá a presidir las conversaciones filosóficas en Mallorca. La primera de estas semanas de sabiduría que se celebró en la primavera de 1931 y cuya repetición ya entonces fue prevista, todavía vive en todos los participantes como recuerdo inolvidable.

Dado que la actuación del Conde de Keyserling es puramente cultural, absteniéndose él, según sus participios, de criterios políticos, no existe ni el temor más mínimo de que circunstancias políticas en España pudieran estorbar la realización de nuestros planes.

Puesto que, de su Decreto publicado en el *Schriftsteller* del 1º de abril de 1934, desprendimos que ciudadanos del Estado alemán, en lo sucesivo, solo en caso de una expresa autorización del Sr. Presidente de la Cámara de Cultura pueden dar conferencias en el extranjero, las instituciones, organizaciones y personalidades firmantes ruegan a V. E., otorgue, a ser posible, ahora ya el permiso necesario, a fin de que a tiempo podamos dar comienzo a nuestros preparativos muy necesarios sobre todo en España.

En la esperanza de obtenerlo así, le saludamos con todo respeto.
Gerona, 4 de junio de 1934.¹⁶

Com el lector pot comprovar, l'estil d'aquesta versió en castellà és força sorprenent. Si no és que es tracta d'un primer esborrany que posteriorment va ser esmenat, costa una mica d'entendre que aquesta fos la versió que des de l'Ateneu de Girona enviessin a Joseph Goebbels. Es pot dir que la versió en alemany és més correcta que no pas la castellana. L'absència d'articles o la confusió de *principios* per *participios* (!) fa pensar que aquesta versió en castellà és obra del redactor de la versió en alemany. I que, fos qui fos, sens dubte sabia més alemany que no pas castellà.

La documentació recollida en la primera part d'aquest article ens permet fer-nos una idea força precisa sobre quin era el coneixement que Rahola i els seus tenien sobre el nazisme en general i sobre la figura de Goebbels en particular. Havia estat *L'Autonomista* mateix dels germans Rahola qui, encara no un any abans, havia publicat la facècia de l'alcalde prussià que demanava a Goebbels que li enviés jueus si és que volia que complís l'ordre de boicotejar-los. No és difícil d'imaginar, doncs, la contradicció que devia generar en els gironins haver-se d'adreçar al ministre de propaganda nazi i haver-ho de fer apel·lant, a més, al caràcter innocu de la dimensió política de Keyserling per assegurar que «no existe ni el temor más mínimo de que circunstancias políticas en España pudieran estorbar la realización de nuestros planes». Com si —malgrat els convulsos Fets d'Octubre— fos la situació política a Catalunya el que calgués evitar de pertorbar amb la presència de Keyserling.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARAGÓ, Narcís-Jordi; CLARA, Josep (1998). *Els epistolaris de Carles Rahola. Antologia de cartes de cent corresponals (1901-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BRANDSTETTER, Gabriele (1998). «Ritual as Scene and Discourse: Art and Science Around 1900 as Exemplified by *Le Sacre du printemps*». *The World of Music*, 40 (1), p. 37-59.
- CORREDOR, Josep M. (1936). «Keyserling i la renaixença catalana». *Víctors*, 1/3/1936, p. 13-14.
— (2012). *Contra la valoració de la mediocritat*. Edició a cura de Francesc Montero. Barcelona: Acontravent.

¹⁶ *Ibidem*, Reg. General: 004297.

- CLARA, Josep (2016). *Nazis a la frontera dels Pirineus Orientals (1942–1944)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- DEULONDER, Xavier (2007). *Els nazis a Catalunya*. Barcelona: Llibres de l'Índex.
- GAHLINGS, Ute (1996). *Hermann Graf Keyserling. Ein Lebensbild*. Darmstadt: Justus von Liebig.
- GALÍ, Alexandre (1984). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, vol. 15. Llibre XI. Biblioteques populars i moviment literari*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí.
- KEYSERLING, Hermann (1936). *Sur l'art de la vie*. París: Stock.
- LAUREAU, Patrick & FERNANDEZ, Jose (1999). *La Legion Condor*. Boulogne sur Mer: Editions Lela Presse.
- MARTÍN DE POZUELO, Eduardo (2012). *El Franquismo, cómplice del holocausto*. Barcelona: Ed. Libros de Vanguardia.
- MONTERO, Francesc; PONSATÍ-MURLÀ, Oriol (2012). *Josep M. Corredor (1912-1981). De casa a Europa*. Girona: Ajuntament de Girona.
- PLA, Xavier (2018). «Un golpe de Estado en una cervecería». *Cuadernos Hispanoamericanos*, 817-818, p. 198-213.
- PONSATÍ-MURLÀ, Oriol (2023). «Josep M. Corredor: casa és Europa». A: *Comparatisme i crítica literària: la literatura comparada a Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 225-241.
- ROIG, Montserrat (1977) (última edició: 2017). *Els catalans als camps nazis*. Barcelona: Edicions 62.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria (2018). «The Long Shadow of Nazism in Catalonia (1933-1947)». A: Xabier IRUJO & Queralt SOLÉ (ed.). *Nazi Juggernaut in the Basque Country and Catalonia*. Reno: University of Nevada, Center for Basque Studies.
- VITKINE, Antoine (2009). *Mein Kampf, histoire d'un livre*. París: Flammarion.

